

WYDAWNICTWA BIBLIOTEKI UNIWERSYTECKIEJ W WILNIE

Nr. 10.

MICHAŁ BRENSZTEJN

WYSTAWA HISTORYCZNA
„POLSKA I LITWA W ŁĄCZNOŚCI DZIEJOWEJ“
(DO ROKU 1863)

W WILNIE WE WRZEŚNIU 1935

WILNO — 1936

Szanownemu i Kochanemu
P. Dyrektorowi Stefanowi Ryglowi
na podziękowanie i pamiętkę
25 V 1926.

Albrechtsberg

WYDAWNICTWA BIBLIOTEKI UNIERSYTECKIEJ W WILNIE
Nr. 10.

MICHAŁ BRENSZTEJN

WYSTAWA HISTORYCZNA
„POLSKA I LITWA W ŁĄCZNOŚCI DZIEJOWEJ“
(DO ROKU 1863)

W WILNIE WE WRZEŚNIU 1935

WILNO — 1936

ODBITKA Z „PAMIĘTNIKA VI POWSZECHNEGO ZJAZDU
HISTORYKÓW POLSKICH W WILNIE“, T. II.

[w kancelarii]

Centrum Dokumentacji Kultur Pogranicza
OSRODEK
POGRANICZE SZUK KULTUR NARODÓW
ul. Piłsudskiego 37, tel. 189
16-500 SEJNY
skr. poczt. 15

8404V

149/1936

Z DRUKARNI ZAKŁADU NARODOWEGO IM. OSSOLIŃSKICH WE LWOWIE
POD ZARZĄDEM ADAMA WIERZBICKIEGO

Plan Wystawy, urządzonej przez dyrekcję Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie we wrześniu 1935 r.), dostosowano do programu VI-go Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich, zwołanego do Wilna w 550-tą rocznicę Ugody Krewskiej, i dlatego poświęcono ją przeszłości W. Księstwa Litewskiego i jego stosunku dziejowego z Polską.

Kierownictwo wystawy nie miało możliwości wyczerpującego przedstawienia pięciowiekowego okresu wspólnego pożycia politycznego i kulturalnego W. Księstwa z Koroną Polską. Użyto więc tego okresu za tło, na którym dopiero w poszczególnych zespołach zabytków starano się w miarę możliwości uwypuklić przełomowe i wielkiej wagi historycznej momenty z przeszłości Litwy, zwłaszcza stanowiące przedmiot referatów i dyskusji na Zjeździe.

Lecz nawet w tym zakresie nie zdołano przy wileńskich zasobach biblioteczno-muzealnych zadaniu temu sprostać, gdyby nie wydatna pomoc dyrekcji największych Archiwów, Bibliotek i Muzeów pozawileńskich, które tak chętnie ze swoich zbiorów użyczyły dokumentów historycznych i zabytków pamiątkowych, przedtem w Wilnie niewidzianych.

Wnętrze dużego, widnego, starego refektarza zakonnego, późniejszej Auli uniwersyteckiej a dzisiejszej sali reprezentacyjnej Biblioteki U. S. B., z jej niedawno przywróconymi malowidłami Franciszka Smuglewicza i świetną tradycją akademicką, jaknajbardziej odpowiadało umieszczeniu wystawy tego rodzaju.

Miejscowe wielobarwne tkaniny ludowe, udzielone przez Tow. Popierania Przemysłu Ludowego, dekoracyjnie harmonizowały z całością.

Wystawę zorganizował Kust. Michał Brensztejn przy współudziale mgra Witolda Nowodworskiego (przyt. Komitetu).

Chronologiczne zgrupowanie wystawionych przedmiotów ułatwiło kolejny przegląd dziejów Litwy, zamkniętych Powstaniem Styczniowem.

Gęste przeplecenie rękopisów i druków obrazami, rycinami i fotografiami osób, widoków i scen, rozpraszając nużąca dla oczu jednostajność, zatrzymywało uwagę widzów na najwybitniejszych zdarzeniach i ich aktorach, co było szczególnie ważne ze względów dydaktycznych, które wystawa głównie miała na celu.

Najstarszą numizmatykę litewską reprezentował Skarb monet średniowiecznych litewskich z końca wieku XIII — pierwszej połowy XIV stulecia, znaleziony w Hrybiszkach pod Wilnem w r. 1930. Przed rozproszeniem ważył ok. 50 kg. srebra i składał się z przeszło 400 sztuk grzywien, czyli t. zw. rubli litewskich, w postaci różnej długości sztabek z nacięciami poprzecznymi lub stempelkami, kilkunastu grzywien kijowskich romboidalnych, kilku długich sztabek nowogrodzkich etc. Z tego 10 sztuk grzywien litewskich zakupiło Muzeum Państwowe w Grodnie i ok. 390 egzemplarzy przeszło do zbioru prywatnego w Wilnie. Ten to zbiór w najwybitniejszych swoich okazach został we wrześniu r. b. po raz pierwszy na widok publiczny w Wilnie wystawiony. Duża gabłota z rzeczowo ułożonymi w niej 63 grzywiami litewskimi, 4 grzywiami kijowskimi kształtu romboidalnego oraz 14 sztukami grzywien ze skarbów innych, bliżej nieznanymi, umieszczonych razem dla porównania, wywoływała najwyższe zainteresowanie publiczności.

W teście gabłocie znalazły się też inne monety litewskie, jak 7 denarków Witolda i jeden denarek podwójny wileński Jagiełły oraz mały skarb 38 denarków podwójnych z herbem „Kolumny” w 11-tu odmianach, znalezione w r. 1929 pod Szklarami w pow. wileńsko-trockim.

Przy tej okazji zaznaczamy, że skarb z Hrybiszek opisał wyczerpująco p. Paweł Karazija w luksusowo wydanej w r. 1932 w Wilnie rozprawie p. t. „1930 m. vilniaus lobis. Lobia aprašimas iliustruotas 39 lentelėmis” (Skarb wileński z roku 1930. Opis skarbu ilustrowany 39 tablicami. 4”, str. 38, nlb. I, tabl. 39). Wartość opisu podnoszą tablice z wagą i wymiarami, tudzież fotografiami naturalnej wielkości 385-ciu okazów, z których mema dwóch do siebie podobnych. Z Polaków znaleźnikiem tem zajmowali się na szpaltach „Wiadomości Numizmat.-Archeologicznych”: Józef Jodkowski „Sztabki srebrne z Rybiszek (!) pod Wilnem” (XIV, 1—9) i dr Roman Jakimowicz „Praca N. Bauera o grzywnach srebrnych i charakter grzywien znalezionych w Kybiszkach” (!) (XVI, 35—53). Z przyjemnością też dowiadujemy się, że p. Karazija przygotowuje obszerną rozprawę w tej sprawie dla tychże „Wiadomości” .

Uzupełnieniem najstarszej numizmatyki litewskiej była kolekcja sfragistyczna odlewów bronzowych Pieczęci Jagiellonów w liczbie 16-tu od Jagielly z r. 1380 i Witolda z r. 1384 do Zygmunta Augusta z r. 1546 oraz 15-tu pieczęci herbowych bojarów litewskich z ugody trocko-grodzieńskiej 1432—1434 r. (Pol. Akad. Umiej.).

Pod dużemi wizerunkami litografowanemi Jagielly i Witolda i obrazem oryginalnym Wojciecha Gersona „Chrzest Litwy” (Tow. Przyj. Nauk w Wilnie) znalazły się widoki historycznego Krewa w zdjęciach fotograficznych Oddziału Sztuki przy Wil. Urzędzie Wojewódzkim (sztuk 7) i p. Alfonsa Wysockiego ze Smorgoń (sztuk 8).

A tuż obok, na tle dobrej reprodukcji Bitwy pod Grunwaldem, rozłożono 25 doskonałych zdjęć fotograficznych (niektóre wielkości naturalnej) wszystkich Aktów Unij politycznych Litwy z Polską, poczynając od jubileuszowego w b. r. Krewskiego z r. 1385 do Lubelskiego z r. 1569. (Polsk. Akad. Umiej. 16 zdjęć, Archiwum Główne 7 zdjęć, Ord. Nieświeska XX. Radziwiłłów 2 zdjęcia).

W osobnej gablocie, tworzącej punkt centralny całej wystawy, na przepysznych litych pasach słuckich (depozyt rodziny Jeleńskich, Muzeum T. P. N. w Wilnie) spoczywały dwa oryginały pergaminowe aktów Unji Horodelskiej z r. 1413: akt Jagielly i Witolda z ich dwiema pieczęciami woskowemi i akt panów litewskich z 31 ocalałemi takieżmi pieczęciami, zawieszonemi na paskach pergaminowych. Po bokach leżały 2 fotografie wielkości naturalnej, z jednej strony aktu panów polskich tejże Unji (oryginał Ord. Nieświeska), z drugiej — aktu panów litewskich Unji Lubelskiej z r. 1569 (oryginał warsz. Arch. Główn.). Możliwość oglądania po raz pierwszy w Wilnie wystawionych oryginałów Unji Horodelskiej zawdzięczano wielkiej uprzejmości dyrekcji Muzeum XX. Czarторыskich w Krakowie, którego są własnością.

Nad tą gablotą na tle pięknego miejscowego kilimu ludowego w obramowaniu drzew laurowych, pod spoglądającym nań ze sklepienia sali Chrystusem, unosił się portret Zygmunta Augusta, powiększony ze znanej litografji wileńskiej Oziębłowskiego, i niżej reprodukcja obrazu Matejki „Unja Lubelska” w artystycznym miedziorycie Henryka Redlicha.

Nieopodal stał mały model kamienny Pomnika Unji Lubelskiej w Lublinie (Biblj. Wróblewskich).

Ozdobą wystawy był mały portrecik Zygmunta Augusta, malowany na blasze miedz. (18i/2X15i/£ ctm.) przez nieznanego artystę współcześnie, gdy (według napisu) król miał lat 50, a więc ok. 1570. Portret ten, należący do Muzeum XX. Czarторыskich, jest znany z reprodukcji w altenber-

gowskim wydawnictwie Jerzego hr. Mycielskiego „Portrety polskie” (Zesz. I ryc. 3).

Postaci ostatniego Jagiellona i jego małżonek były przedstawione zresztą w szeregu dobrych, często b. rzadkich, wizerunków rytowanych lub litografowanych.

Portret Barbary Radziwiłłówny, dużych rozmiarów (109X72 ctm), malowany prawdopodobnie w pierwszej połowie XVIII w. olejno na płótnie, wypożyczony z Zamku w Nieświeżu, w swoim czasie podał Edward Kotłubaj w nieścisłym drzeworycie w swojej „Galerji Nieświeżkiej” (Wilno 1857, str. 53).

Ilustracje kartograficzne stanowiła Mapa Polski (z W. Ks. Lit.) Wacława Grodeckiego z *Teatrum Orbis Terrarum* Orteljusza (Antwerpja, 1570), Plan Wilna z końca XVI w. z atlasu Brauna *Civitates Orbis Terrarum* (Kolonja 1572—1618) i Pierwsza szczegółowa mapa Litwy Tomasza Makowskiego, sporządzona sumptem Mikołaja-Krzysztofa Radziwiłła-Sierotki i wyd. w r. 1613 u Wilhelma Blaeu ze sztychu G. Hessela (110X79 ctm.).

Szereg najrzadszych druków historycznych rozpoczął list kard. Jakuba PISO, datowany z Wilna 1514 r. p. t. „*Epistola... ad Joannem Coritium de conflictu Polonorum et Lituorum cum Moscovitis*” (Muz. XX. Czart.). Za nim szły kolejno z czasów Zygmunta Augusta: „*Carmina de memorabili cede Scismaticorum Moscoviorum per... Sigismundum regem Poloniae*”, Rzym 1515. (Bibl. Kórnicka) i „*Oratio de inauguratione Seren. Keginae Poloniae Barbarae autore Germano quodam equite*”, Kraków 1550 (Ossol.), w związku z Unją Lubelską „*Constitutio*” sejmu koronnego lubelskiego z r. 1569, Kraków (Ossol.) i Jana Ponętowskiego „*Krótki Rzeczy Polskich Seymowycli pamięci godnych Commentarz... r. 1569 uczyniony*” wraz z wierszem z tejże okazji, Kraków b. r. w. (Muz. XX. Czart.). Ze względu na Barbarę znalazł się też rzadki wileński druk karczanowski z r. 1588 Jana Radwana „*Radiwilias sive de vita et rebus praeclarissime gestis... Nicolai Radiwiliii Georgii filii*” (Bibl. Wróblewskich).

Osobna grupa Kronik XVI w. obejmowała dzieła Macieja Miechowity, Marcina Kromera (3 wydania), Aleks. Gwagnina, Macieja Strykowskiego, Stan. Sarniekiego, Marcina Bielskiego, Wojciecha Kojalłowicza i Bartosza Paprockiego (*Herby rycerstwa polskiego*), oczywiście w pierwszych edycjach.

Rękopiśmienne „*Elogia Episcoporum Vilnensium*”, zebrane przez Piotra Wijuka-Kojałowicza w Wilnie 1654 r., podają ważniejsze dane biograficzne i rysunki odręczne herbów wszystkich biskupów wileńskich od pierwszego — Andrzeja (Wasilla) Polaka.

Osobno zgrupowano Reformację na Litwie. Mając na uwadze zapowiedź wykładu o niej prof. Kota, potraktowano ją na wystawie szeroko. Więc na czele „*Akta tho iest sprawy Zboru Krześciańskiego Wileńskiego, które się poczęli R. P. 1557*” (Przedruk, w „*Monumenta Reformationis Polonicae et Lithuanicae*”, wyd. Synodu Ewang. Reform. Wil. 1913), wraz z dwoma oryginalnymi przywilejami pergaminowymi: Zygmunta Augusta z dn. 6 VI 1563, równającym inowierców w prawach zajmowania urzędów i dostojenstw w W. X. Lit. ze szlachtą katolicką, i Jana Sobieskiego z dn. 20 II 1683, potwierdzającym przywileje nadane Zborowi ewang. reform. w Wilnie.

śród wystawionych druków reformacyjnych najstarszymi były brzeskie: „*Wyznanie Wiary Zboru Wileńskiego z ks. Simonem z Proszowic*” 1559 i sławna „*Biblia*” Radziwiłłowska 1563; skolei szły druki innych drukarń litewskich, jak Łosk — Andrzeja Wolana „*Defensio Verae Orthodoxae... Sententiae de Sacramento*” 1579. Wilno — „*Postilla Polska*” Reja 1594 i jej przekład na jęz. litewski „*Postilla Lietuwiszka*” 1600. Oszmiana — „*Censura Albo Rozsądku na Iconfessią... Arian*” 1615. Kiejdany — Książka do nabożeństwa w jęz. litew. p. t. *Kniga Nobaznistes Krikscioniszkos*” 1653 i wiele innych niemniej rzadkich. Z religijnej literatury polemicznej godne uwagi: Piotra Skargi „*Pro sacratissima Eucharistia*”, Wilno 1576 i Wolana „*Libri quinque contra Skargae ...septem missae sacrificiique eius columnas*” Wilno 1584, ks. Marcina Śmigleckiego „*Disputatia wileńska z X. Danielem Mikołajewskim*” 1599 i odpowiedź Mikołajewskiego „*Censura disputatiew iwilenskiej*”, Wilno 1600, oraz inne. Grupę tę zamykały opracowania późniejsze aż do czasów ostatnich, jak Łukaszewicza, Al. Brucknera, Grabowskiego, Kota, Gizbert-Studnickiego etc. Ogromna większość okazów została już w r. 1926 opisana i reprodukowana w rycinach w „*Katalogu pokazu zabytków ze zbiorów Synodu Ewang.-Reform. w Wilnie*”, jako własność tegoż Synodu.

Obok Zygmunta Augusta drugim królem, którego pamięć jest na Litwie dotychczas otaczana szczególniejszym kultem, jest Stefan Batory. To też jego osobie i epoce poświęcono tu wiele miejsca.

Ikonografja objęła w rycinach bardzo rzadki dobór wizerunków samego króla i osób wybitniejszych z tego okresu, jak np.: Kaspra Bekiesza i innych.

W rękopisach budziło wielkie zainteresowanie mało znane pismo cara Iwana Wasiljewicza do kasztelana wileńskiego i starosty żmudzkiego Jana Chodkiewicza z Moskwy 21 VIII 1575 r., proponujące zawarcie unji między Koroną Pol-

ską i W. Księstwem Lit. a carstwem moskiewskiem (Rosjanie ogłosili je drukiem, lecz nieściśle).

W drukach z czasów Batorego dominowała wojna z Moskwą 1577—1582 r., a mianowicie: „*Edictum Regium Suiense ad milites... Edictum regium de supplicationibus ob captam Polotiam. Rerum post captam Polotiam contra Moscum gestarum narratio*”, Warszawa 1579 (Bibl. Jagiell.), „*Edict króla... o dziękowanie Panu Bogu za szczęśliwe powodzenie woienne od Wielkich Łuk z Moskwy posiany 6... Septembra... 1580*”, Kraków 1580 (Bibl. Ord. Krasin.), Antoniego Possevina T. J. „*Moscovia*”, Wilno 1586, R. Heidensteina „*Warhafte, gründliche und eigentliche Beschreibung des Krieges...*” Górlitz 1590, z pięknym portretem króla, i t. d. Echem zgonu Batorego była rozprawa leczącego go Piotra Simona Simoniusa „*D. Stephani Primi Polonorum Regis... sanitas, vita medicu, aegritudo, mors*”, Nyssa 1587, i szereg panegiryków pośmiertnych.

Wiekopomne dzieło Batorego podniesienia wileńskiego kolegium jezuickiego do stopnia Akademji znalazło się w oddzielnej grupie przedmiotów, obrazujących w zarysie całość załt dziejów Wszecznicy Wileńskiej do jej zamknięcia. Poczet ich otwierał oryginalny dokument, ubezpieczający 2000 złp., pożyczonych od Jana Podoskiego, datowany w Wilnie 20 VIII 1577, z podpisami bisk. wil. Walerjana Protassewicza, fundatora kolegium T. J., i ks. Stanisława Warszewickiego T. J., pierwszego rektora tegoż kolegium, oraz pieczęciami Protassewicza, Warszewickiego, kolegium T. J. i Wojciecha Przetockiego, hroclniczego zamku wileńskiego. Niedawno odnaleziony w Biblijotece U. S. B. rękopis wykładów Macieja Sarbiewskiego w Akademji Wileńskiej w 1631—1633 r., komentujących „Summę Teologiczną” św. Tomasza z Akwinu, jest ważnym przyczynkiem do poznania wielkiego poety jako teologa. Zanalizowali już go w druku prof. uniw. wil. dr. Jan Oko z punktu widzenia filologicznego i ks. Józef Zdanowicz z Wilna na tle kontrowersyj teologicznych w czasach Sarbiewskiego. Pomijając inne dokumenty i manuskrypty, wspomnimy jeszcze tylko o oryginale protokołu ostatniego posiedzenia Rady Uniwersyteckiej dn. 28 V 1832, na którym obecni i podpisani profesorowie usłyszeli rozkaz cesarski o zamknięciu Uniwersytetu (Arch. Państw. Wil.).

Z rozproszonej Biblijoteki Zygmunta Augusta, w całości w r. 1571 przez króla kolegium wileńskiemu T. J. legowanej, na wystawie znalazło się 9 ksiąg we współczesnej jednokowej oprawie skórzanej ze znanym superexlibrisem królewskim, jakie dotychczas w tej liczbie w Wilnie wogóle a w zbiorach Biblijoteki U. S. B. w szczególności odnaleziono. Tej drogiej pamiątce towarzyszyły inne druki rzadkie z wileńskiej drukarni akademickiej wypuszczone, jak np. „*Gratulationes... Ste-*

phano I... rege Poloniae in fortunatissimum S. R. M. suae Vilnam adventum scriptae Anno Dom. 1579 a studiosis Coli. Vihi. Soc. Jesu”, „Serenissimo ac potentissimo principi Sigismundo III regi Poloniae... Vilnam ingressum gratulantur nonnulli... studiosi adolescentes in Academia Vilnensi Soc. Jesu” 1589 (Ossol.) i z tegoż roku Mikołaja Paca „Ad Sigismundum III... cum Vilnam Lituardae metropolim in primurn inerit... Oratio”. (Bibl. Jagiell.), Grzegorza Święcickiego „Theatrum S. Casimiri in quo ipsius prosapia, vita, miracula et illustris pompa in solemni eiusdem Apotheoseos instauratio 7ie”, 1604, „Pamiętka stoletnia zwycięstwa pod Wiedniem przez Jana III Króla polskiego nad Turkami otrzymanego roku 1683... przez Szkołę Główną W. X. Lit. uroczyście obchodzona” (z ryc. Castrum doloris. — Oba druki z Bibl. Wróbl.) i t. d. W tem miejscu jeszcze wspomnieć należy o paru najcenniejszych drukach w jęz. litewskim, przez Jezuitów wileńskich wydanych, a przedewszystkiem o jedynym dziś w Polsce wyborne zachowanym egzemplarzu „*Postilli Catholickiej*” z r. 1599, obejmującej ewangelje na niedziele i święta całego roku w tłumaczeniu ks. Mikołaja D a u k s z y T. J. z oryginału polskiego ks. W u j k a (Depozyt Bibl. Narodowej w Bibliotece U. S. B.). Jestto zresztą wogóle pierwsze w jęz. lit. Pismo Święte. Mniej rzadkie, lecz cenne są polskolitewskie „*Punkty Kazań*” ks. Konstantego S z y r w i d a T. J., Wilno 1629—1644 (Własn. pryw.). Pewną monotonię rękopisów i druków rozpraszały wizerunki Protassewicza, Warszewickiego, Skargi, Sarbiewskiego, Strójnowskiego i późniejszych osób z Wszczęnicą związanym. M. i. ciekawy portret Jana Ś n i a d e c k i e g o, olejny, nieznanego pendzla (29X26 cm Bibl. Ord. Krasin.) i mały X. Adama Czartoryskiego, mai. olejno przez Jana Rustema w Wilnie 1812 r. (24i/2X²⁰cm—Bibl. Ord. Zamoyskich) zatrzymywały na sobie powszechną uwagę. Wreszcie medale jubileuszowe dopełniały całości.

U n j ę K o ś c i e l n ą, uwieńczoną aktem brzeskim z r. 1595, ilustrowały odpowiednie druki współczesne, z których wymienimy: Piotra S k a r g i „*O iedności Kościoła Bożego pod iednym Pastrzem y o greckim od tey iedności odstąpieniu*”, Wilno 1577 (Ossol.), Szczęsnego Ż e b r o w s k i e g o „*Kąkol, który rozsiewa Stephamek Ziztmia w cerkwiach ruskich w Wilnie*”, Wilno 1595 (Bibl. Wróbl.) i Hipacego P o c i e j a „*O przywileiach nadanych od krolow Polskich y przednieyszych niektórych dowodach, które Świętą Unią wielce zalecaią i potwierdzaią*”, prawdopodobnie Wilno 1605 (Bibl. Jagiell.), wizerunki osób i t. p. Pamiętka p o b ł o g. J ó z e f a c i e K u n c e w i c z u, arcyb. połockim, zamordowanym w r. 1623, jest pisane jego ręką na krótko przed śmiercią, w Połocku 8 XII 1622 świadectwo, wydane mularzowi Andrzejowi Kromerowi, który po pracy przy cerkwi zamkowej katedralnej unickiej udawał się z Połocka do Krakowa.

Statut Litewski w tak licznych zespołach rękopisów i edycjach drukowanych można było oglądać w Wilnie po raz pierwszy. Rękopisy redakcji pierwszej z r. 1529: 1) w jęz. ruskim ze zb. Działyńskich, ogłoszony w „Zbiorze Praw Litewskich” Tytusa Działyńskiego, Poznań 1841 r. (Bibl. Kórnicka), 2) Takież pisany w XVI w. (Bibl. Ord. Zamoyskich), 3) Przekład łaciński w oprawie z r. 1538, ogłoszony w „Zbiorze Praw”. (Pochodzi z Puław, obecnie Bibl. Kórnicka), 4) Przekład polski z r. 1532, rękopis z XVI w. (Bibl. Ord. Krasin.), 5) Przekład polski w „Kodeksie Olszewskim Chomińskich” z r. 1550 (wł. Aleks. Chomińskiego w Olszewie) i 6) Reprodukcja fotograficzna całego rękopisu, niegdyś znajdującego się w wileńskiej rz.-katol. Akademji Duchownej, obecnie w Leninradzie. Nadto redakcja pierwsza w druku „Moskowsk. Wremennika” 1854 r. Wydania drukowane redakcji trzeciej: Pierwsze z r. 1588 w jęz. ruskim, w Wilnie u Mamonicza (Tow. Przyj. Nauk) i toż z odmianami w karcie tytułowej i tekście (wł. Pawła Karaziji w Wilnie), następnie drukowane w jęz. polskim również w Wilnie, z r. 1614 (P. Karaziji), 1619, 1648, 1693, 1744 i 1786, w jęz. polskim i rosyjskim w r. 1811 w Petersburgu i ostatnia edycja z r. 1819, przedruk z wydania r. 1786 w Wilnie przez wileń. T-wo Typograficzne. Duży portret Lwa Sapiehy, podkanclerzego W. X. L. i wydawcy Statutu Litewskiego (olejny, 115X83 cm. — T. P. N.) wieńczył tą ciekawą kolekcję.

Obok wydania w druku Statutu Lit. i Unji Brzeskiej panowanie Zygmunta III uświetnione zostało też walnym zwycięstwem Jana Karola Chodkiewicza, hetmana w. lit., odniesionem nad Karolem Sudermańskim w r. 1605 pod Kirchholmem w wojnie o Inflanty. Z tego czasu datują się: Piotra Skargi „*Wsiadanie na Woynę. Kazanie, gdy... kroi polski y szwedzki Zygmunt III... na konia swego do Inflant z wojskiem wsiadać miał, czynione... iv Wilnie... 1601*”, Kraków 1602 u Piotrkowczyka, i „*Carolomachia qua felix inctoria ope divina auspiciis Sigismundi III et per Carolum Chodkiewiczium... de Carolo duce Sudermaniae sub Kircholmum reportata*” Wilno 1606, Druk. Akad. T. J. (Bibl. Wróblewskich). Z piękną postacią zwycięskiego hetmana zaznajamiał duży portret J. K. Chodkiewicza (olejny, 116X96 cm. — Muzeum ks. Lubomirskich).

Uwikłane politycznie Polska wespół z Litwą przeżywała kilkudziesięcioletni okres wojen kozackich, moskiewskich i szwedzkich, przeważnie niepomyślnych, ciągnących się z krótkimi przerwami aż do końca panowania Jana Kazimierza. Wybitniejsze momenty tych walk uwydatniono na wystawie wizerunkami uczestników i współczesnymi publikacjami, z których najciekawsze były: Jakuba Olszewskiego „*Tryumf przestawney Akademiej Wileńskiej Soc.*

Jesu po zwycięstwie... Władysława IV Króla polskiego...” pod Smoleńskiem, uroczyste święconem w kościele farnym wileńskim, Wilno 1634 (Bibl. Wróblewskich), „Plan zwycięskiej bitwy, stoczony w r. 1649 pod Łojowem przez hetmana pol. lit. Janusza Radziwiłła z kozakami Krzyczowskiego”, „Wyprawa Czara Moskiewskiego ze Stolicy na wojnę przeciwko Litwie y Polakom”, 1654 (Muz. XX. Czart.), „*Literae una cum protocollo commissariorum plenipotentium Regis Poloniae super tractatu, qui... cum Moschorum Czari commissariis plenipotentibus habitus et conclusus est Vilnae... 3 Novembris 1656*” (Bibl. Jagiell.), „*Actorum et gestorum Sueco-Polonicorum Semestrals: Das ist halbjährige Erzehl- und Darstellung aller im Jüngsten von Jhr. Königl. Mayestdt zu Selm;eden. das Königreich Polen furgenommenen Feldzug vom Herbst desz 1655 bisz Osten 1656*”, Truck 1656 (Ossol.), toż „*Semestrals secundum*”, dat. luty 1657 r. (Ossol.), „*Glaubwürdige Nachricht von Eroberung der Vestungen Tykocin und Birsen in Lithauen... 1656* (Ossol.), „*Vollständige und eigentliche Friedens-Puncta, welche zwischen denen... Königl. Mayest. und der gantzen Crohn-Polen, auch Gross-Fürstenthums Lithauen... auch Feldt-Herrn und Zaporowischen Armee wie auch gantzen Grossfürstenthum Russlandt anderer seiten verwichenen 1658-sten Jahres den 16 September under Hadiasz berahmet...*” (Druk. z r. 1659. — Ossol.) i „*Friedens-Artickul, welche zwischen den Cron-Pohlen, den Grossfürstenthum Lithauen und denen Cossaken im November des 1658 Jahres beschlossen und volzogen worden... 1659*” (Ossol.). Wreszcie rzadka „*Apologia pro Illustr. ac Celsiss. Principis Janussio Duce Radziwilio S. R. Imp. Principe, duce Birsarum et Dubincarum etc.*” (b. r. i m. w.) usiłuje bronić niedawnego bohatera z pod Łojowa, zaś w r. 1655 głównego aktora smutnej pamięci „Zdrady kiejdańskiej”, hetmana w. lit., Janusza Radziwiłła.

Wkraczamy w Czasy Saskie z wojną północną, ponowną inwazją Szwedów na Litwę i krwawymi zatargami możnowładców litewskich, wśród tego chaosu wybija się piękna postać ks. Macieja Dogiela na portrecie z „Albumu Wileńskiego” (Wilczyńskiego) z jego monumentalnymi pracami „*Codex Diplomaticus*” i „*Limites Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae*”, ogłoszonymi drukiem w r. 1758 przez pijarów wileńskich.

Elekcję Stanisława Augusta poprzedziły listy Katarzyny II do osób najwpływowszych w Rzeczypospolitej. Na wystawie znalazły się dwa identycznej treści listy rękopiśmienne, podpisane przez cesarzową własnoręcznie w Petersburgu 8 X 1763 r., do Konstantego Ludwika Platera, wojewody ścisławskiego, i Aleksandra Michała Sapiehy, wojewody połockiego i hemana poln. lit. Zaczem następowały druki Konfedeacji generalnej sejmu konwokacyjnego i „*Dmrjusz*”

Sejmu koronacyjnego 1764 r., uchwały ustanawiające Komisje Skarbowe Koronną i Litewską i Komisję Wojskową Litewską oraz nieznaną Estreicherowi, wierszowany „*Fest Tryumfalny w dzień Świętej Katarzyny Szczęśliwcy Koronacyi Najjasniejszego Stanisława Augusta Monarchy Polskiego w Stołecznym Mieście J. K. M. Wilnie Roku 176b Dnia 25 Listopada Solenizowany*”. (4° kk. nlb. 4).

Konfederacja Barska. Między wizerunkami współtwórców konfederacji i wybitniejszych jej członków zwracał uwagę portret bisk. kamienieckiego ks. Adama Krasińskiego, domniemanie pędzla Bacciarellego (olej. 66X591/2 cm — Bibl. Ord. Krasiń.). Pierwszy raz widziano oryginalny Plan bitwy przy wsi Łani 16 X 1768 r., stoczonej przez załogę nieświeża Karola Radziwiłła, wojewody wil., z wojskiem rosyjskiem.

Dalej drukowany Głos protestacyjny posła nowogródzkiego Samuela Korsaka w Izbie Poselskiej 20 IV 1773 r. i również posła nowogródzkiego Tadeusza Reytana „*Manifest... przeciwko czynnościom bezprawnym Seymu 1773 r.*” w d. 1 XII t. r. (Muz. XX. Czart.).

Komisja Edukacyjna wr. 1773, reprezentowana była drukami ówczesnymi.

Konstytucji Majowej dotyczyły druki: „*Ustawa rządowa. Prayıo uchwalone dnia 3 maja roku 1791*” (Warsz.), Hieronima Stroynowskiego „*Motto... o konstytucji Rządu, ustanowionej dnia 3x5 maja R. 1791, czytana na posiedzeniu publicznym Szkoły Główney W. X. Lit. d. 1 lipca 1791*” (Bibl. Nar. w Warsz.), „*Zaręczenie wzajemne Obojga Narodów. Prawo dnia 20 m. października 1791 uchwalone*” (Warsz.) i in.

A zaraz bezpośrednio potem — Targowica. Więc „*Akt Konfederacji Generalney Wolney W. X. Lit. Wypis z Ksiąg Konfederacyjnych wojew. wileńskiego R. 1792 m. Junii 25 dnia*” (Bibl. Ord. Krasiń.), druk. *Ratyfikacja Traktatu drugiego rozbioru na Sejmie grodzieńskim 1793 r.*, karykatury zagraniczne Stanisława Augusta ze spadającą z jego głowy koroną i inne tego rodzaju ciekawostki.

W roku bieżącym przypadła 150-ta rocznica śmierci Antoniego Tyzenhauza (zm. 31 III 1785 r.). Z tego też powodu na wystawie wileńskiej poświęcono sławnemu podskarbiemu nadworn. litewskiemu oddzielną, większą grupę przedmiotów, dobranych przez prof. Stanisława Kościółkowskiego, który na zebraniu inauguracyjnym Oddziału Pol. Tow. Historycznego w Grodnie (zamykającym Zjazd) 21 IX wygłosił odczyt p. t. „*Rzut oka na działalność Ant. Tyzenhauza*”. Złożyły się na tę grupę rękopisy, plany, druki, portrety etc., z czego wspomnimy tylko o najważniejszych. „*Plan manufaktur na Horodnicy*” w Grodnie, nakreślony odręcznie w r. 1789 (T. P. N.) i *fotografja gmachu ekonomij litewskich* z rezydencją

Tyzenhauza na Horodnicy (spłonął doszczętnie w r. 1915). Druki pochodzące z drukarni tyzenhauzowskiej w Grodnie z lat 1775—1785, gdy była własnością podskarbiego, z nich najcenniejsze: „*Gazeta Grodzieńska*” z lat 1778—1780 (NN 106, T. P. N. Niezmierna rzadkość bibliograf.), „*Kalendarz gospodarski Grodzieński*” na r. 1784 (również wielce rzadki. — T. P. N.), „*Kalendarzyki Polityczne Grodzieńskie*”, tudzież druki inne polskie, łacińskie, francuskie i t. d. różnej treści, świadczące o bogactwie produkcji wydawniczej i ruchliwości oficyny grodzieńskiej za rządów podskarbiego. Portrety: Kamień litograficzny z wizerunkiem Ant. Tyzenhauza w profilu (32X21 cm., niereproduk. P. T. N.) i portret olejny tegoż, niewiadomego malarza z napisem na odwrocie: „Darowany przez Dyon.[izego] Jakutowicza r. 1819, Kochał Oyczyznę” (74y₂X50t₂ cm. Własn. Rz.-kat. Tow. Dobroczyń. w Wilnie). Fotografje i inne reprodukcje z portretów przyjaciół podskarbiego (np. Kazimierza Wolmera, chorążego nadw. litew., późniejszego kasztelana grodz.) i wrogów osobistych (jak Joachima Chreptowicza, podkanclerzego lit.).

Okres porozbiorowy, a w nim wierne braterstwo broni Litwy z Koroną Polską we wszystkich walkach o niepodległość i wspólną martyrologję, rozpoczyna Powstanie Kościuszkowskie 1794 r. Obok wielu wizerunków samego Kościuszki i Jakuba Jasińskiego w różnych reprodukcjach, główną część stanowiły *Uniwersały* i *Odezwy* obu wodzów, Rady Litewskiej Naczelnej, Deputacji Centralnej W. X. Lit., Rady Najwyższej Narodowej Litewskiej (m. in. w jęz. litewskim z d. 30 IV oraz do żołnierzy-Rosjan w jęz. pol. i rosyjskim -/i3 V), „*Gazeta Narodowa Wileńska*” (N 4 z d. 14 V 1794. — Własn. pryw.), dwa *Kazania* ks. Michała Karpowicza: 1) „...na żalobnym obchodzie pamiątki tych Obywateli którzy w dniu powstania narodu w Wilnie... życie swe mężnie za Wolność y Oyczyznę położyli w kościele Ś. Jana miane w Wilnie d. 20 maja 17i)U r. (Druk Bazylj. wileńskich) i toż w dosłownym przekładzie litewskim (Wilno 1794. Druk. Bazylj. kk. nlb. 10) i 2) „...przy poświęceniu broni y chorągwi, gdy pospolite ruszenie Wojew. Wileńskiego już wychodzące na wojnę... miane 25 Junii na równinach Józefatową Doliną zwanych pod Wilnem 179U r.” i t. d. Repokis nieznanej „*Pieśni białoruskich zaunierou*” z r. 1794 (Muzeum Białoruskie w Wilnie). Pieczęcie, odznaki, ryciny.

Rok 1812. Znowu wizerunki, ryciny, druki. Portret księcia Dominika Radziwiłła, który pierwszy na ozele fundowanego przez siebie 8-go pułku ułanów wkroczył do Wilna (olej. 64i₂X53i₂ cm. — Rz.-Kat. Tow. Dobroc. w Wilnie), „*Kurjer Litewski*” z r. 1812 z opisem wjazdu ces. Napoleona I do Wilna. „*Apoteoza Napoleona*” w Teatrze Wileńskim (akwarela), Portrecik Napoleona, rys. sepją przez

i z literatury nowszej do czasów ostatnich zgórą 250, czyli ogółem około 430.

Literatura nowsza, ułożona według zagadnień i w porządku chronologicznym, tworzyła osobne grupy, jak dzieła treści ogólnej i zbiorowe, wydawnictwa źródeł, dzieje polityczne, prawno-ustrojowo-gospodarcze, kulturalne, dzieje lokalne etc.

Podobnież w osobnych grupach zebrano: najnowsze prace historyczne wileńskie, najnowsze wydawnictwa historyczne w jęz. litewskim i publikacje wszystkich sześciu zjazdów historyków polskich.

Rycin wystawiono zgórą 120.

Wystawę, trwającą dni 13 od 17 do 29 IX, zwiedziło do 4000 osób, czyli przeciętnie po 300 osób dziennie.

